

МЕНТАЛЬНЕ ОБРОБЛЕННЯ ДОКАЗІВ ЯК ЕТАП ПРОЦЕСУ ДОВЕДЕННЯ У ЦИВІЛІСТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ

Кучер Т.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті досліджуються мисленнєві операції з ідеальними образами (доказами) отриманими за результатами етапу дослідження засобів доказування з позиції їх застосування у цивілістичному процесі для аргументування обраної особою, які беруть участь у справі правової позиції. Розкривається сутність та складові елементи означеної процедури. Виявлено специфіку та особливу правову природу відповідного етапу. Також пропонується власна методика здійснення такого етапу процесу доведення і можливість перевірки відповідності отриманих доказів встановленим законодавчим вимогам. На підставі такого дослідження робляться конкретні теоретичні та практичні висновки.

Ключові слова: доведення, доводи, засоби доказування, докази, дослідження, ментальне оброблення, особа

Постановка проблеми. Права, свободи та інтереси кожної людини не лише можуть бути реалізовані за допомогою відповідних правових механізмів, зокрема шляхом звернення до нотаріуса чи інших уповноважених осіб на вчинення нотаріальних дій, а й захищені (наприклад у порядку цивільного судочинства) та відновлені при примусовому виконанні в рамках виконавчого процесу. Відносини, що врегульовуються ними базуються на принципі рівності. З урахуванням таких підходів до складу цивілістичного процесу в Україні можна віднести: нотаріальний, цивільний, та виконавчий процеси. При цьому, звернення осіб до уповноважених суб'єктів в рамках цивілістичного процесу ще не означає автоматичне отримання сприятливого для себе результату, адже своє право, в тому числі право на свободу та інтерес слід довести або спростувати аналогічні об'єкти іншою особою, яка має протилежні інтереси (як то, ще один спадкоємець при оформленні спадкових справ, відповідач у справі про розірвання шлюбу чи боржник при виконанні виконавчого напису нотаріуса тощо). Але навіть належне здійснення процедури доказування, яка дозволяє залучити у цивілістичну справу необхідні засоби доказування не дозволяє особам та уповноваженим суб'єктам достеменно зрозуміти вірність чи навпаки помилковість обраної правової позиції. Для цього слід мисленнєво обробити отриману з поданих у справу засобів доказування за допомогою процедури їх дослідження інформацію, по суті докази на їх відповідність встановленим законодавчим вимогам та вимогам чи запереченням осіб, які беруть участь у такій справі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Автором концепції доведення є відомий вчений-процесуаліст Фурса С.Я., яка незважаючи на критичні зауваження та небажання колег рухатися в ногу із часом не лише виділила процес доведення як розумову та пізнавальну діяльність нотаріуса, суду, державного виконавця та осіб, які беруть участь у справі [1, с. 361-364; 2, с. 287-289].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Концепційні ж підходи до процесу доведення обмежувалися вивченням лише однієї складової етапу ментального оброблення доказів – аналізу без врахування інших мисленнєвих операцій, що не дозволяло в повній мірі досягнути його інтенцію.

Мета статті. Процедура ментального оброблення доказів невід'ємно пов'язана з мисленнєвою діяльністю як уповноваженого суб'єкта по розгляду відповідних справ так і осіб, які беруть участь у справі, що допомагає не лише зрозуміти їх інтенцію, а й сформулювати уявлення про їх належність,

допустимість, достовірність, достатність та конгруентність правовій позиції. Саме тому в рамках нашого дослідження основною метою є розгляд усіх можливих мисленнєвих прийомів з позиції їх застосування при розгляді цивілістичної справи задля вироблення конкретної методики здійснення процедури ментального оброблення доказів.

Виклад основного матеріалу. Для можливості формуванні будь-яких висновків відносно вірогідності певних явищ, обставин, подій, станів слід спочатку пізнати сутність тих предметних та ідеальних матерій, які містять інформацію про них. Тобто, метою першого етапу доведення, як то дослідження засобів доказування є з'ясування їх сутності, джерел походження, виявлення у них доказів. Саме тому наступною стадією процесу доведення можна визначити ментальне оброблення результатів такого дослідження, тобто доказів. Саме мисленнєвий процес обробки ідеальних образів, отриманих в результаті дослідження засобів доказування надає можливість не лише перевірити їх з аспекту існуючих юридичних правил, а й розмежувати по відношенню до обраних особами правових позицій. Як бачимо, якраз під час апріорного пізнання за допомогою мисленнєвих прийомів формується не лише більш повне знання про обставини справи шляхом співставлення отриманої інформації з різних засобів доказування з урахуванням встановлених правил, а й виробляються ментальні форми тактичних прийомів задля досягнення поставлених стратегією результатів. Наукою вироблено такі загальнолюдські прийоми мислення:

1) аналіз (від грец.) – розбір, вирішення, розкладання цілого на його складові; загальний вивід з окремих висновків; в логіці ж розбір, спосіб вирішення питання від висновків к початку, від дій чи явищ к причинам [3], або метод наукового дослідження дійсності, що полягає у розчленуванні цілого на складові елементи; визначення складу та властивостей речовини шляхом розкладання її на більш прості елементи; результат дослідження складу і властивостей будь-якої речовини; детальне, всебічне вивчення, розгляд будь-якого факту, явища, події [4]. Початковий прийом, на підставі якого можуть здійснюватися інші операції. Так, за допомогою даного прийому можна пізнати складові елементи (ознаки, властивості, характеристики тощо) кожного окремого доказу, вичленувавши їх із отриманого ідеального образу. Для більш наочного сприйняття таких операцій в рамках цивілістичного процесу розкриємо їх на підставі конкретного прикладу. Візьмемо за основу цивільну справу щодо розірвання договору довічного утримання, укладеного між особою похилого віку – Іваненко М.Ф. з своїм

племінником – Шевченко О.О. Позивачка Іваненко М.Ф. обґрунтовує свої вимоги невиконанням з боку відповідача своїх обов'язків по догляду за нею. Так, інформація, отримана із дослідженого засобу доказування у формі документації складається з відомостей про його форму, учасників, зміст тощо. Так, думку відносно договору довічного утримання можна мисленнєво розкласти на наступні компоненти: нотаріально посвідчена форма, сторони (позивачка та відповідач), перелік, зміст зобов'язань (надання матеріальної допомоги, придбання ліків, оплату комунальних послуг) та інші. Із показань Іваненко М.Ф. даних в якості свідка виокремити інформацію про відносини між нею та відповідачем, умови домовленостей між ними з приводу утримання тощо;

2) невід'ємно пов'язаний від першого компоненту синтез, як мисленнєве з'єднання окремих частин предметів чи розумове поєднання окремих їх властивостей [5, с. 176-180]. Цей прийом навпаки, на підставі даних аналізу за допомогою розумового поєднання окремих елементів доказів при об'єднанні. Для прикладу, у висновку почеркознавчої експертизи встановлено, що підпис на документі власноручно зроблений Іваненко М.Ф., тобто інформація щодо приналежності її конкретній особі, в свою чергу із її показань даних в якості свідка наявна інформація щодо відсутності проставлення власного підпису на такому документі. Тобто, із цілого ряду відомостей нами може бути об'єднано всю інформацію, отриману із досліджених засобів доказування задля отримання загального висновку про шукані обставини;

3) порівняння – це мисленнєва операція, спрямована на встановлення схожості та відмінності предметів та явищ, заснована на аналізі [6]. Цей прийом відповідає за співвідношення інформації з окремих елементів різних доказів, отриманих із досліджених засобів доказування для встановлення їх ідентичності чи контрастності. Так, у квитанціях про оплату комунальних послуг міститься підпис позивачки, також із показань свідка Коваль Л.А. – касира банку вбачається, що сплату таких послуг проводила особисто позивачка. Тобто, інформація, отримана із різних засобів доказування відносно однієї і тієї ж обставини є тотожною;

4) абстракція (абстрагування) – уявне виділення істотних властивостей і ознак предметів або явищ при одночасному відверненні від неістотних ознак і властивостей [7, с. 176-180]. На підставі цього прийому мисленнєво виокремивши встановлене правило, що ставиться до доказів у цивільній справі (належність, допустимість, достовірність) та відсторонившись від усієї сукупності отриманої з досліджених засобів доказування інформації можна із окремого елемента кожного доказу встановити їх відповідність такому правилу. В означеному нами прикладі можна його застосовувати наступним чином: із окремої частини інформації щодо форми посвідчення правочину, яка є нотаріальною можна встановити допустимість такого засобу доказування, як договір довічного утримання, як це передбачено ч. 1 статті 745 ЦК України;

5) конкретизація – це процес, зворотній абстрагуванню й нерозривно пов'язаний з ним, що є поверненням думки від загального й абстрактного до конкретного з метою розкриття змісту [8]. Виходить, що вся сукупність інформації, яка була розкладена у свідомості з позиції встановлених правил, кореляції між собою має бути ще омислена на предмет її відповідності правовим позиціям активних учасників процесу, обставин, мисленнєвих форм, що ними доводяться чи спростовуються. Так, Іваненко М.Ф.

обґрунтовує свою правову позицію тим, що більше ніж півроку відповідач не надає їй жодної матеріальної допомоги, чим не виконує взяти на себе зобов'язання, із показань свідків Балабан Н.А. та Якуш В.В. отримано відомості що на протязі цього часу вони бачили, як відповідач привозив позивачці меблі. В свою чергу і із дослідженої документації – чеку також отримано відомості про придбання цих меблів. Відповідно на підставі такої інформації спростовуються певні обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог. В свою чергу позиція відповідача може доводитися за допомогою такого ментального прийому;

6) узагальнення – об'єднання ряду об'єктів в одну групу, клас на основі абстрагування, аналізу, порівняння й нерозрізнення значень будь-яких характеристик цих об'єктів [9]. На відміну від названих видів ментальних прийомів при застосуванні цього у рамках цивільного процесу підлягає оперуванню сукупність всіх доказів в цілому, а не їх окремих елементів за групами, що підтверджують чи спростовують ментальну форму, обставину чи правову позицію. Так, інформація, отримана з квитанції про придбання меблів, показань свідків, огляду місця проживання позивачки підтверджують обставину щодо участі відповідача у витратах позивачки, зокрема купівля ним меблів для останньої та відповідно заперечення Шевченко О.О. щодо надання Іваненко М.Ф. матеріальної допомоги;

7) індукція – рух думки від частного до загального, від окремих даних до більш загальних положень, а у підсумку – до суті [10];

8) дедукція – рух думки від загального до частного [11];

9) моделювання – побудова мисленнєвого предмету (моделі) схожого з реальним, дослідження якого дозволить отримати необхідну для пізнання реального предмету інформацію [12]. Цей прийом спрямований на ментальне відтворення правової позиції осіб, які беруть участь завдяки зведенню в єдине ментальних форм, що застосовуються особами, які беруть участь у справі для досягнення бажаного результату з доказами, що підтверджують або спростовують наведені ними обставини. Так, відповідач заперечує проти відповідного позову, обґрунтовуючи це виконанням взятих на себе зобов'язань своєчасно та в повному обсязі, посилаючись на обставини щомісячного надання матеріальної допомоги, що підтверджується інформацією з власноручних розписок позивачки.

Застосування такого широкого спектру правових категорій в поєднанні з епістеміологічними, нормативними, логічними правилами та прийомами потребує вироблення відповідної методики, яка надасть можливість найґрунтовніше, найповніше та найефективніше розкрити суть даного етапу та притаманні йому складові.

Методика етапу ментального оброблення доказів: 1. Незалежно від стадії цивільної справи визначальною основою для вчинення ментальних прийомів з доказами є один з них, а саме аналіз, де кожний доказ розумово розкладається на окремі елементи для наступного їх розумового оброблення за необхідними критеріями (відповідність законодавчо визначеним правилам, правовій позиції, підтвердження чи спростування обставин тощо). Саме тому, першочергово слід здійснити аналіз доказів, на підставі якого далі буде здійснюватися необхідне осмислення.

2. Оброблення отриманих за результатами аналізу елементів інформації з досліджених засобів доказування та ментальних форм в аспекті її на-

лежності відносно предмета справи. Наприклад, подружжя хоче нотаріально посвідчити договір про утримання дитини, при цьому дружини надає нотаріусу квитанції про придбання собі коштовностей за власний рахунок на підтвердження обставин не прийняття участі чоловіком у витратах на сім'ю. Однак, предметом доведення у даній нотаріальній справі є наявність родинних відносин між подружжям та дитиною, домовленість відносно порядку та умов її утримання, а аж ніяк не матеріальне забезпечення чоловіком своєї дружини, тому інформація, отримана з відповідної квитанції є неналежною. Хоча, наша концепція у світлі існуючих правил і будуватиметься на можливості виключення неналежних доказів лише під час підсумкової їх оцінки уповноваженими суб'єктами, однак з інформацією, що не стосується відповідної справи її суб'єкти повсякчасно стикаються практично на кожному етапі її розгляду (наприклад, під час витребування засобів доказування чи дослідження доказів тощо). Також не слід забувати і про можливість зняття питань, що не стосуються відповідної справи (ч. 9 статті 180 ЦПК України) чи обмеження судової промови при відхиленні від предмету доведення (ч. 7 статті 193 ЦПК України). Тому вірним у цій фазі буде вести мову про допущення міркування відносно їх неналежності, віднайдена аргументування для такої гіпотези. При цьому отриманий в результаті застосування мисленневих прийомів висновок буде лише певною формою мислення особи (її суб'єктивною думкою), а не рішенням щодо неналежності конкретного доказу. Тому й надалі у ході збагнення сутності тих чи інших критеріїв слід враховувати такі докази для постійного підтвердження їх неналежного статусу. А вже при їх оцінці уповноваженими органами чи особами вони можуть бути виключені з числа доказів, на яких ґрунтуються висновки при складанні підсумкового акту. Серед прийомів мислення, які можуть бути застосовані в рамках такої задачі можна виділити абстрагування, синтез.

3. Осмислення допустимості доказів, як ніяке інше правило тісно пов'язано з інформацією відносно процедури отримання такого засобу доказування та можливості його застосування на підставі імперативно встановлених норм. Нами вже обґрунтовувалася концепція щодо необхідності врахування навіть при оцінці доказів, що були отримані з порушенням встановленого порядку інформації, що в них міститься, проте наряду з підсумковим актом виносити і інші документи (окрему ухвалу суду, вимогу державного виконавця, повідомлення нотаріуса), що надають можливість сповістити компетентні органи чи особи про встановлені порушення для вчинення необхідних дій. Здійснювати такі розумові операції можна за допомогою прийомів аналізу та абстрагування.

4. Збагнувши належність та допустимість таких відомостей можна осягнути і їх відповідність тим обставинам, що наводяться особами, які беруть участь у справі для підтвердження чи спростування правової позиції, а саме їх достовірність. Таку змогу обробити наявну інформацію в рамках цього критерію можна за допомогою прийомів абстрагування, конкретизації, моделювання.

5. В рамках юридичних процесів, головними ознаками яких є вчинення процедури суб'єктами, наділеними владними повноваженнями, результати діяльності яких мають офіційний характер і підлягають обов'язковому виконанню треба не лише встановити відповідність правової позиції дійсним

обставинам справи, а й належно підтвердити зазначене. Якраз категорія достатності доказів відповідає за те, щоб їх кількість та вагомість дозволяли зробити вірогідний висновок про існування факту (обставини – автор), на підтвердження якого вони зібрані [13, с. 334]. Збагнути саме таку властивість можна завдяки проведенню таких мисленневих операцій як абстрагування, порівняння, моделювання.

5. В свою чергу достатність доказів ще не означає відсутність суперечностей, розбіжностей у їх сутності, саме тому нормативне правило взаємного зв'язку доказів у їх сукупності надає можливість за допомогою такого мисленневого прийому як узагальнення шляхом розумового співставлення всіх належних, допустимих та достатніх доказів на предмет їх однозначного підтвердження чи спростування тих чи інших обставин. Тобто, після здійснення таких операцій у відповідного суб'єкта вироблений ідеальний образ підтверджених та/ чи спростованих обставин, мисленневих форм, означених у справі.

6. Однак, всі попередні фази осмислення були детерміновані доказами, що служать підґрунтям як підтвердження обставин, на які особи посилаються як на підставу своїх вимог чи заперечень так і правової позиції в цілому. Саме тому наступним етапом відповідної методики виступає кореляція підтверджених доказами обставин, мисленневих конфігурацій з обраною особою правовою позицією (доведення чи спростування). Досягнення таких завдань можливе при застосуванні мисленневого прийому моделювання, який здійснює на шарування ідеальної картини подій дійсності на обрану особою правову позицію. За результатами такого співставлення можлива модифікація відповідної правової позиції, як то зміна позовних вимог, предмету договору, способу чи порядку виконання рішення тощо.

7. В разі наявності контрадикторної позиції інших суб'єктів процесу також за допомогою такого прийому як моделювання здійснюється розумове відтворення підтверджених доказами обставин з одночасним поєднанням таких з правовою позицією опонента та власними вимогами чи запереченнями. Як і на попередньому етапі можлива зміна власної правової позиції виходячи з результатів комплексного осягнення сутності зазначених ідеальних компонентів.

8. Завершальною ж фазою таких операцій має виступати ментальне оброблення обраної правової позиції та обставин, що підтверджені відповідними доказами на предмет їх тотожності нормативним приписам (матеріальним та процесуальним), що регулюють відповідні відносини. На даному етапі підлягають застосуванню прийом порівняння та моделювання.

Висновки і пропозиції. Отже, стадія ментального оброблення доказів не лише дозволяє ґрунтовно осягнути сутність як кожного окремого елемента доказу так і їх сукупність, їх належність, достовірність та достатність, встановити допустимість засобу доказування та відповідність обраній правовій позиції. Остаточним же результатом проведення таких інтелектуальних операцій будуть по-перше, певні знання про обставини справи, а по-друге формування мисленневих конфігурацій – доводів, заперечень, запитань, заяв тощо. В подальшому результати цих досліджень можуть слугувати як підґрунтям для вироблення нових методик стадії ментального оброблення доказів, так і удосконалення її складових елементів та вироблених прийомів.

Список літератури:

1. Фурса С. Я., Фурса С. І. Цивільний процес. Академічний курс [Текст]. – К.: Видавець Фурса С. Я.: КНТ, 2009. – 848 с.
2. Теорія нотаріального процесу [Текст]: Науково-практичний посібник / За заг. ред. С. Я. Фурси. – К.: Алерта; Центр учбової літератури, 2012 – 920 с.
3. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка (онлайн версия.) [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Dal-term-318.htm>
4. Ефремова Т. Ф. Новый словарь русского языка. Толково- словообразовательный (онлайн версия) [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Efremova-term-1350.htm>
5. Дубровина И. В. Психология: Учебник для студ. сред. пед. учеб. заведений / И. В. Дубровина, Е. Е. Данилова, А. М. Прихожан; Под ред. И. В. Дубровиной. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 464 с.
6. Психология. Психические процессы и состояния. Мышление, его формы и виды [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.grandars.ru/college/psihologiya/myshlenie.html>
7. Дубровина И. В. Психология: Учебник для студ. сред. пед. учеб. заведений / И. В. Дубровина, Е. Е. Данилова, А. М. Прихожан; Под ред. И. В. Дубровиной. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 464 с.
8. Психология. Психические процессы и состояния. Мышление, его формы и виды [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.grandars.ru/college/psihologiya/myshlenie.html>
9. Психология и педагогика. [Электронный ресурс] // Режим доступа: http://studme.org/15621215/psihologiya/osnovnye_operatsii_protседury_myshleniya
10. Вячеслав Волков. Философия: основные проблемы, понятия, термины. [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://philosophica.ru/volkov/12.htm>
11. Вячеслав Волков. Философия: основные проблемы, понятия, термины. [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://philosophica.ru/volkov/12.htm>
12. Вячеслав Волков. Философия: основные проблемы, понятия, термины. [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://philosophica.ru/volkov/12.htm>
13. Цивільний процес України: академічний курс [Текст]: [підручн. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / [Фурса С. Я., Фурса С. І., Гетманцев О. В. та ін]; за ред. С. Я. Фурси. – К.: Видавець Фурса С. Я.: КНТ, 2009. – 848 с. – (Серія «Процесуальні науки»).
14. Минцберг Г., Альстрэнд Б., Лэмпел Д. Школы стратегий. – СПб.: Питер, 2000 [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.cfin.ru/press/management/2002-3/09.shtml>

Кучер Т.Н.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

МЕНТАЛЬНАЯ ОБРАБОТКА ДОКАЗАТЕЛЬСТВ КАК ЭТАП ПРОЦЕССА ДОВЕДЕНИЯ В ЦИВИЛИСТИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация

В статье исследуются мыслительные операции с идеальными образами (доказательствами), полученными за результатами этапа исследования средств доказывания с позиции их применения в цивилистическом процессе для аргументирования выбранной лицами, принимающими участие в деле правовой позиции. Раскрывается сущность и составляющие элементы указанной процедуры. Выявлено специфику и особенную правовую природу соответствующего этапа. Также предлагается собственная методика осуществления такого этапа процесса доведения и возможность проверки соответствия полученных доказательств установленным законодательным требованиям. На основании такого исследования предлагаются конкретные теоретические и практические выводы.

Ключевые слова: доведение, доводы, средства доказывания, доказательства, ментальная обработка, лицо

Kucher T.M.

Taras Shevchenko National University of Kyiv

MENTAL PROCESSING OF THE EVIDENCE AS A STAGE OF THE PROCESS OF PROVING IN CIVIL PROCEDURE

Summary

This article examines the operation of thinking with perfect images (evidence) obtained as the results of the phase of research of evidence from the perspective of their application in civil procedure in order to arguing legal position of the persons involved in a case. The essence and components of the above mentioned procedure are revealed. The specific and particular legal nature of this stage is exposed. The author also proposed her own method of proving and the possibility of verifying the conformity of the obtained evidence with the legal requirements. Based on this study, the author made specific theoretical and practical conclusions.

Keywords: proving, arguments, means of proof, evidence, research, mental processing, person